

УДК 338.48:504.03

Шарко В.В.*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри туризму
Херсонського державного університету*

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

У статті з'ясовано та визначено поняття «екологічна безпека». Розглядаються питання екологічно безпечного розвитку туристської індустрії. Піднімаються проблеми раціонального природокористування та охорони довкілля.

Ключові слова: екологічна безпека, туристська діяльність, екологічно безпечні умови життєдіяльності, раціональне природокористування, охорона навколишнього середовища.

Шарко В.В. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

В статье выяснено понятие «экологическая безопасность». Рассматриваются вопросы экологически безопасного развития туристской индустрии. Поднимаются проблемы рационального природопользования и охраны окружающей среды.

Ключевые слова: экологическая безопасность, туристская деятельность, экологически безопасные условия жизнедеятельности, рациональное природопользование, охрана окружающей среды.

Sharko V.V. ENVIRONMENTAL SAFETY AS AN INTEGRAL COMPONENT OF TOURISM DEVELOPMENT

In the article the concept of environmental safety is revealed. The problems of environmentally sound development of tourism industry, rational environmental management and environmental protection are considered.

Keywords: environmental safety, tourist activities, eco-friendly living conditions, rational environmental management, environmental protection.

Постановка проблеми. Обов'язковою умовою розвитку туризму як невід'ємного сегменту економічних відносин є врахування екологічної ситуації у регіоні, що неодмінно впливає на здоров'я людини, яке є «своєрідним дзеркалом соціально-економічного, екологічного, демографічного і санітарно-гігієнічного благополуччя країни, одним із соціальних індикаторів суспільного прогресу» [4, с. 121]. Тому забезпечення безпеки людей від ризиків нанесення шкоди, створюваних загрозою дії негативних факторів навколишнього середовища, є важливою складовою функціонування галузі послуг. Відповідно до положень «Глобального етичного кодексу туризму», прийнятого у 1999 році Генеральною асамблеєю Всесвітньої туристської організації (ВТО), «державна влада повинна забезпечувати захист туристів, відвідувачів та їх майна; приділяти особливу увагу безпеці іноземних туристів» [21, с. 1].

Сьогодні туризм розглядається як «відкрита система, поділена умовно на три взаємодіючі підсистеми (економічну, природну і соціальну) і направлена на стійкий безпечний розвиток, що й припускає інтеграцію таких компонентів як економічна, соціальна і екологічна безпека» [5]. Важливо розуміти, що в рамках традиційних поглядів на охорону навколишнього середовища проблему гармонізації відносин людини й природи розв'язати не вдасться. Забезпечення екологічної безпеки не обмежується охороною природи, скороченням викидів забруднюючих речовин і своєчасною утилізацією відходів. Це зовсім новий рівень розвитку економіки, заснованої на інноваціях і наукомістких технологіях, економіки, що визнає цінність природного капіталу й орієнтованої на підвищення якості середовища життєдіяльності [12, с. 4].

Екологізаційні процеси у всіх секторах економіки країни, в тому числі і у туристській індустрії, «повинні бути тісно взаємопов'язані зі сталим використанням природних ресурсів і менеджментом відходів, підтримкою біорізноманіття, збереженням екосистем та господарським використанням природно-ресурсного потенціалу. Серед найбільш актуальних завдань розвитку України є трансформація регіональної еко-

номіки з урахуванням принципів сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки» [20, с. 318].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання екологічної безпеки як невід'ємної складової сталого розвитку у своїх працях розглядали В.М. Колмакова, Г.О. Обиход, П.М. Черинько та інші. На дослідженні проблем екологічно безпечного розвитку суспільства були зосереджені С.І. Дорогунцов, П.О. Загороднюк, О.В. Прокопенко, І.М. Синякевич, А.В. Степаненко, Є.В. Хлобистов, В.З. Холявка, О.В. Шкарупа. Висвітленню стану екологічної безпеки у системі природокористування країни присвятили свої роботи О.В. Садченко, О.М. Тур. Аналізом напрямків забезпечення екологічної безпеки у розвитку туристської індустрії займалися О.А. Воробйова, А.П. Голод, Н.В. Корж, В.І. Куценко, Н.В. Латцердс, Т.Л. Миронова. Методи та засоби забезпечення екологічної безпеки регіону в умовах виникнення екстремальних ситуацій у навколишньому середовищі були предметом уваги В.М. Лагутіна.

Постановка завдання полягає у дослідженні стану екологічної безпеки як невід'ємної складової розвитку туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, яка взяла курс на розвиток сфери туризму і активно інтегрується у світове співтовариство, має нагальну потребу в удосконаленні соціальних стандартів захисту населення загалом та мандрівників зокрема. Це питання є складовою іміджу нашої країни як держави безпечного туризму [11, с. 41]. Відповідно до Міждержавного стандарту туристсько-екскурсійного обслуговування (ДСТУ 28681.3-95), який визначає виконання та методи контролю обов'язкових вимог для всіх видів туристських послуг, забезпечення безпеки життя та здоров'я туристів, збереження їх майна, охорона довкілля є головними умовами функціонування туристського підприємства [18].

Зважаючи на виникнення, актуальність та необхідність задоволення екологічних інтересів суспільства, предметом нашого дослідження є екологічна безпека, поняття якої трактується по різному. Згідно зі ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічна безпека –

це «стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [14].

За іншими визначеннями під екологічною безпекою розуміють «стан захищеності природного середовища й життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської й іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, їх наслідків» [12, с. 112], «суму умов, при яких досягається науково обґрунтоване обмеження або виключення шкідливого впливу будь-якого природного й антропогенного фактора або процесу на життєдіяльність населення і якість навколишнього середовища» [16, с. 288]. М.І. Хилько та В.І. Кушерець вважають, що екологічна безпека є «станом, при якому всі складові природного оточення є оптимальними для нормального функціонування і розвитку людської цивілізації, або коли діяльність людини здійснюється в режимі мінімізації шкідливих впливів на природне оточення» [19, с. 35].

Як зазначає у своєму дослідженні А.П. Голод, «екологічну безпеку туризму можна трактувати як відсутність загрози активізації деструктивних процесів у функціонуванні системи «туризм – навколишнє природне середовище», а також наявність можливостей для сталого розвитку відповідних територіальних рекреаційних систем» [2, с. 85]. На наш погляд, поняття «екологічна безпека туризму» – це забезпечення безпечних умов функціонування усіх складових еколого-орієнтованого туристського сектору економіки, спрямованого на відвернення потенційного ризику для життя і здоров'я людей та запобігання шкідливих дій щодо навколишнього середовища.

Створення екологічно безпечних умов життєдіяльності для населення у відповідності зі сталим розвитком, зазначає Г.О. Обиход, передбачає формування системи гарантування екологічної безпеки – усвідомлену діяльність, спрямовану на досягнення високого рівня захисту. Система екологічної безпеки – це сукупність основоположних політичних, екологічних, економічних, соціальних і правових норм, правил, в рамках якої формується і функціонує екологічна система через діяльність спеціальних державних, спеціальних державних, суспільних і професійних організацій, забезпечуючи на основі існуючих правил і обмежень ефективну екологізацію господарських структур і взаємодію влади, бізнесу і суспільства щодо екологічної безпеки [10, с. 195].

Невідповідність вищевказаним умовам та невиконання природоохоронних вимог веде до втрати природних зон як важливих туристських об'єктів. Так, наприклад, нераціональне природокористування прибережних морських екосистем Криму привело до забруднення морського шельфу токсичними речовинами, абразії берегів, втрати біологічної своєрідності й рибних ресурсів, значної втрати рекреаційних ресурсів. Аналіз екологічної ситуації виявив недосконалість територіальної структури народного господарства АР Крим, високу енерго- і водомісткість господарства, широке використання отрутохімікатів у сільському господарстві, промисловій технології, що застаріли. Це сприяло значному погіршенню екологічного стану, що обумовило зменшення привабливості регіону для туристів, зниження якості виробленої сільськогосподарської продукції, ріст захворюваності населення, перевищення смертності над народжуваністю [8, с. 80]. Не менш показовим прикладом взаємозалежності між якістю навколишнього середовища і обсягом туристських потоків є

зменшення майже на 60% кількості туристів у Японію після руйнівного землетрусу та серйозної радіаційної катастрофи на АЕС «Фукусіма-1» у березні 2011 року [3, с. 24].

Отже, екологічна безпека рекреаційно-туристських територій припускає підтримку їх природно-ресурсного потенціалу у такому стані, який міг би забезпечити виконання природним середовищем трьох груп функцій: соціальних функцій, які направлені на забезпечення здоров'я і соціального розвитку місцевого населення і рекреантів та туристів; екологічних функцій, що спрямовані на підтримку стійкого стану екосистем рекреаційно-туристських територій; економічних функцій, які припускають, що темпи використання відновлювальних природних ресурсів не повинні перевищувати темпів їхнього природного відтворення, а темпи використання невідновлюваних ресурсів повинні бути на рівні швидкості їхнього заміщення відновлювальними [1, с. 48].

Одним із шляхів зміцнення екологічної безпеки туристсько-рекреаційних регіонів є інтенсифікація розвитку екологічного туризму, який може забезпечити збалансовану взаємодію туристської діяльності з навколишнім середовищем. Водночас, беручи до уваги дуалістичний характер екологічної безпеки туризму, заходи у напрямі її забезпечення повинні вживати як туристські підприємства (туристи), так і органи влади та підприємства інших галузей, що деструктивно виливають на стан та якість навколишнього природного середовища [2, с. 86].

Екологічна складова, на думку О.В. Нусінової, має «як прямиий, так і опосередкований вплив на економічну безпеку підприємства. Прямий вплив екологічної безпеки виражається через штрафи за забруднення навколишнього середовища. Чим вищим у підприємства є рівень його екологічної безпеки, тим меншою є величина відповідних штрафів. Загрози екологічній безпеці в грошовому вимірі відповідають сумам зборів за забруднення довкілля, штрафів за порушення екологічного законодавства та втрат від припинення діяльності підприємства у разі перевищення викидів пилу понад встановлені норми. Опосередкований вплив проявляється через репутацію підприємства: забруднення призводить до зниження репутації і, відповідно, втрати вартості підприємства» [9, с. 215].

Забезпечення вимог екологічної безпеки в Україні здійснюється завдяки отриманій інформації засобами системи моніторингу навколишнього природного середовища, основними завданнями якого є: «довгострокові систематичні спостереження за станом довкілля; аналіз екологічного стану довкілля та прогнозування його змін; інформаційно-аналітична підтримка прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки; інформаційне обслуговування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також забезпечення екологічною інформацією населення країни і міжнародних організацій» [13].

Тому оцінка впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє середовище у зоні розташування курортних територій повинна здійснюватися систематично. Найбільш затребуваними серед критеріїв оцінок повинні бути наступні: пріоритетність особливо охоронюваних природних територій (державна охорона територій особливого призначення: природно-заповідного, природно-історичного, рекреаційного, ресурсно-промислового, водо-, лісо-, ґрунтоохоронного і т. п.; безпека (нешкідливість) для людини

факторів середовища (охорона життя й здоров'я населення); забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини (створення оптимальних умов праці, відпочинку, житла й інших); обґрунтованість комбінації екологічних і економічних інтересів суспільства, що забезпечують реальні гарантії прав людини на здорове й сприятливе для життя навколишнє природне середовище, у тому числі й на відшкодування збитку; забезпеченість соціально-економічних інтересів населення на основі гарантованих прав (право на працю, патентні розробки, придбання матеріальних благ, підтримка здоров'я і т. п.); забезпечення прав населення на одержання інформації про стан навколишнього середовища, на суспільну участь у рішенні природоохоронних завдань; оцінка й облік короткострокових і довгострокових екологічних, економічних, демографічних, культурно-етичних наслідків господарської діяльності; забезпечення інтересів корінних і нечисленних народів відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права й міжнародних договорів; раціональне використання природних ресурсів (недопущення негативного впливу на природне середовище); забезпечення відповідних дій по попередженню й ліквідації надзвичайних ситуацій природного, антропогенного й техногенного характеру із забезпеченням компенсаційних заходів [7, с. 131].

Відповідно до концепції екологічного маркетингу, всі аспекти господарської діяльності сучасного підприємства повинні плануватися і здійснюватися з урахуванням потреб і вимог ринку (у тому числі екологічних), ґрунтуватися на принципах екологічної безпеки [15, с. 359].

У цьому контексті посилюється навантаження і на фахівців туристсько-рекреаційної сфери. Їх екологічно спрямована діяльність має бути направлена на мінімізацію шкідливого впливу виробничих процесів туристсько-рекреаційної діяльності на довкілля, на створення екологічно-орієнтованих виробництв, підготовки і виховання всього персоналу фірми, організації [6].

Вирішенню цього питання сприятиме забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму. Сьогодні, вважає Г.О. Сорокіна, очевидно є «необхідність розробки такої моделі професійної туристської освіти, яка б відповідала вимогам суспільства до екологічної грамотності й компетентності фахівця. На особливу увагу заслуговує проблема екологізації туристської освіти, оскільки екологічна підготовка кадрів для туристської індустрії є найважливішим чинником, що забезпечує екологічно безпечну туристську діяльність» [17, с. 68].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, сучасні трансформаційні процеси в напрямку сталого розвитку в усіх секторах національної і міжнародної економіки, в тому числі туристському, потребують обов'язкового врахування еколого-орієнтованого способу ведення господарської діяльності та вимагають виконання вимог щодо забезпечення екологічної безпеки, що передбачає: мінімізацію негативного впливу рекреаційно-туристської індустрії на навколишнє середовище; створення оптимальних умов життєдіяльності та відпочинку людей; розвиток екологічно цілеспрямованих видів туризму, які найменш згубно впливають на природу та сприяють усуненню негативних наслідків безвідповідального втручання в її середовище; підняття рівня екологічної обізнаності й якості професійної підготовки майбутніх фахівців туристської галузі; раціональне і заощадливе використання природних ресурсів; ви-

користання економічних інструментів у боротьбі із забрудненням довкілля; підвищення природоохоронної свідомості населення та активізація поведінки в напрямку побудови життєздатного майбутнього.

Багатоаспектність питання не обмежується цим дослідженням. Адже такі напрямки пошуків з даної проблематики, як стан, практичні підходи та перспективи удосконалення економічних інструментів щодо порушень у сфері туристської діяльності принципів раціонального природокористування і реалізації природоохоронних програм потребують подальшого вивчення та аналізу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воробйова О. А. Екологічна безпека як складова сталого розвитку рекреаційно-туристичних територій / О. А. Воробйова // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : матеріали Третьої Всеукр. наук.-практ. конф. (Бахчисарай, 15-16 вер. 2011 р.). – Сімферополь : Фенікс, 2011. – С. 46-48.
2. Голод А. П. Екологічна безпека туризму в регіоні: суть та шляхи забезпечення / А. П. Голод, З. П. Новосад // Науковий вісник НЛТУ України : [зб. наук.-техн. праць]. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2012. – Вип. 22.3. – С. 84-88.
3. Гурова Д. Д. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в Японії / Д. Д. Гурова // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – № 1(7). – С. 20-27.
4. Джура О. Р. Екологічна безпека як важливий фактор здоров'я населення / О. Р. Джура // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали другого туру Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 24-25 листопада 2011 р.). – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Т. 1. – С. 121-123.
5. Корж Н. В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Корж, О. В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації. – Житомир, 2011. – № 2(6). – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvt.vy.pdf.
6. Куценко В. І. Екологічна безпека – передумова розвитку індустрії туризму [Електронний ресурс] / В. І. Куценко // Економіка. Управління. Інновації. – Житомир, 2010. – № 1(3). – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_1/10kvirif.pdf.
7. Латцердс Н. В. Роль экологических постов в обеспечении экологической безопасности курортных территорий Северо-Кавказского федерального округа / Н. В. Латцердс, Ф. С. Оруджалиев // Молодой ученый. – 2012. – № 11(46). – С. 131-133.
8. Миронова Т. Л. Обеспечение экологической безопасности социально-экономического развития АР Крым / Т. Л. Миронова, А. С. Панова // Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою : матеріали доповідей учасників третьої наук.-практ. конф. (Бердянськ, 13-14 вер. 2007 р.). – Бердянськ : АУТ «АРУ», 2007. – С. 79-80.
9. Нусінова О. В. Оцінка екологічної безпеки підприємства на основі вартісного підходу / О. В. Нусінова // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали другого туру Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 24-25 листопада 2011 р.). – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Т. 1. – С. 214-216.
10. Обиход Г. О. Система забезпечення екологічної безпеки сталого розвитку / Г. О. Обиход // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : матеріали Третьої Всеукр. наук.-практ. конф. (Бахчисарай, 15-16 вер. 2011 р.). – Сімферополь : Фенікс, 2011. – С. 194-196.
11. Охріменко О. О. Соціальні аспекти безпеки сфери туризму в умовах глобалізації / О. О. Охріменко // Стратегічна панорама. – К., 2006. – № 1. – С. 36-41.
12. Понятия и определения федерального законодательства по экологии и энергосбережению / [авт.-сост. Ветров А. Г., Гавришин М. П., Литвинцева И. Ю., Тихомирова Г. Н.]. / под общ. ред. С. Ю. Орловой. – М. : Издание Совета Федерации, 2012. – 118 с.
13. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України № 391 від 30 березня 1998 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1059.321.10&nbreak=1>.

14. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України № 1264-ХІІ від 25 червня 1991 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Ст. 50. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.32.42& pobreak=1>.
15. Прокопенко О. В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності : монографія / Ольга Володимирівна Прокопенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 395 с.
16. Прохоров Б. Б. Экология человека. Понятийно-терминологический словарь / Б. Б. Прохоров. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2000. – 364 с.
17. Сорокіна Г. О. Проблема екологічної підготовки фахівців туристської галузі / Г. О. Сорокіна // Освіта Донбасу : [наук. метод. видання]. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – № 3(140) – С. 68-72.
18. Туристсько-екскурсійне обслуговування. Вимоги з забезпечення безпеки туристів і екскурсантів : ДСТУ 28681.3-95. – [Чинний від 1997-01-01]. – К. : Держстандарт України, 1996. – 15 с. – (Національний стандарт України).
19. Хилько М. І. Екологічна безпека України: у запитаннях та відповідях / М. І. Хилько, В. І. Кушерець. – К. : Знання України, 2006. – 144 с.
20. Шкарупа О. В. Еколого-економічна оцінка стану регіону як передумова його екологічної безпеки / О. В. Шкарупа // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : матеріали Третьої Всеукр. наук.-практ. конф. (Бахчисарай, 15-16 вер. 2011 р.). – Сімферополь : Фенікс, 2011. – С. 317-319.
21. Reisinger Y. International Tourism: Cultures and Behavior / Yvette Reisinger. – Oxford : Elsevier, 2009. – 429 p.